

СУЖЊИ НА ДВОРОВИМА БОСАНСКИХ КРАЉЕВА И ВЕЛИКАША (Живот с оне стране људске слободе)

Академик Ђуро Тошић

Академија наука и умјетности републике Српске

Апстракт: На основу расположиве литературе, те објављене, а посебно необјављене грађе из Дубровачког и Которског архива, у раду је приказано сужањство на дворовима босанских краљева и великаша, у чијим је затворима могао завршити готово сваки човјек, од заробљеног владара па до малог и безначајног појединца ухапшеног у ратном походу. Широка је круг оних који су располагали тамницама, а још шири круг узрока због којих се могло доспјети у тамнице: од „невјере” према владару па до дуговања приватним кредиторима. Тешки услови живота у владарским и племићким „*casamatima*”, од стављања у „челичне окове” зване „негве”, па до глади која је пријетила смрћу, најбоље илуструју мрачну и туробну свакодневницу средњовјековне Босне. Црква је била једина званична институтција која је, руковођена начелима хришћанске побожности, тражила и проналазила један хуманији пут који ју је водио с оне стране затворских зидова гдје је, у границама своје духовне „компетентности”, помагала несрећним заточеницима.

Кључне ријечи: краљеви, великаши, Косаче, Павловићи, затвор, сужњи, окови, тамница, таоци.

Биографије великих и моћних људи, понајвише владара и крупних феудалаца, често су попуњавале странице бројних и садржајем веома богатих историјских монографија, док је живот малог, обичног, најчешће обесправљеног и законом незаштићеног појединца, у виду кратких и каткад једва примијећених напомена, доспијевао на крајње маргине научног интересовања посвећиваног њему и невољама о које се спотицао у тешкој и туробној свакодневници средњег вијека. Зато ће и овај рад бити намијењен животној судбини управо таквих страдалника који су, понекад ни криви ни дужни, проводили добар дио живота с оне стране људске слободе. У средњовјековној Босни су као у каквој „земљи чуда”, поред оних продатих у робље, у затвор (*praxon*) босанских краљева и њихових велможа често пристизали бројни политички противници и други непослушни поданици, па чак понекад и странци. Доспјети у такав владарев или феудалчев затвор значило је бити „око-

ван тешким ланцима” (*pesanti cateni carici*), уз крајњу неизвјесност да ли ће затвореник окајати почињене „гријехе” у складу са неком пресудом, или ће чамити у затвору док владар или феудалац не одлуче другачије о томе. Остаће, нажалост, непознато када се и из којег разлога нашао тамо Стагиус, син Антонија из италијанског града Ферма, али је сигурно знано да је „сужњавао” извјесно вријеме у затвору босанског краља Твртка I.¹ За разлику од овог невољног Италијана, за дубровачке грађане, Павла и Петра Гижлиће, познато је да их је још босански бан Стјепан II Котроманић везао и држао затворене због неисплаћених дугова на име закупнине царина у мјестима: Дријева, Остружница, Градац и Двориште.² У том необичном и у тадашњој јавности проскрибованом послу, посебно се истицао краљ Остоја у борби са бројним политичким противницима: од познатог Павла Клешића, па до Павла Радишића који је, као рођак владајуће куће Котроманића, био већ виђен у улози новог босанског краља. Он је, последице ослобађања из Сандаљевог затвора, стигао у Дубровник, не да би остао тамо, већ да би потражио заштиту угарског краља, и дошавши до Сплита није могао даље због великих смутњи у земљи, те се поново вратио у град подно Срђа и остао у њему до избијања рата између Остоје и Дубровника 1403. године.³ Отуда и све учесталији Остојини захтјеви Дубровчанима, уз отворене пријетње, да му изруче траженог Радишића, чији се један брат већ налазио „у краљевом затвору” (*a p̄għon suo*), а други „једући његов хљеб ... усред Босанског краљевства” (*manzava lo pan vostro ... in meço del so reame*), безбједно проводио дане у једној патаренској кући заштићен „слобоштином патарена” (*per la franchicia dei patareni*) пред прогоном озлојеђеног краља. Дубровчани су итекако цијенили такав однос краља према „патаренској слобостини”, али су зато очекивали да поштује и „слобоштину Дубровника” којом се користио његов поданик „у зидинама окруженом граду” (*a città murada*).⁴

¹ М. Анчић, *Politička struktura srednjovjekovne Bosne*, На рубу запада: три stoljeća srednjovjekovne Bosne, Zagreb 2001, 49–50, нар. 112.

² Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1 (ССПП I/1)*, Београд 1929, 71, бр. 76, 19. V 1355. Упор. Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987, 49. Искрпном анализом овог писма у последње вријеме позабавио се и професор С. Ћирковић, *Писмо бана Стјепана II Котроманића кнезу и општини дубровачкој о дугу дубровачких трговаца*, Грађа о прошлости Босне I, Бања Лука 2008, 23–35.

³ J. Gelcich, L. Thallóczy, *Raguza és magyarország összeköttetésekének oklevéltára (Dipl. Rag.)*, Budapest 1887, 151, br. 99, 19. XII 1403. О томе види опширније: Е. Куртовић, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, Sarajevo 2009, 115–116.

⁴ С. Ћирковић, *Верна служба и вјера господска*, Зборник Филозофског факултета у Београду VI–2/1962, 107, нар. 53; Исти, *Bosanska crkva u bosanskoj državi*, Prilo-

Ствари су се мијењале вртоглавом брзином па је с јесени 1416. и сам Остоја, окривљен са жупаном Драгишом Дињићићем за убиство кнеза Павла Раденовића, требало да, по одлуци Државног сабора сазваног на иницијативу султана Мехмеда I, буде „свезан” и утамничен, али су се обојица, сазнавши за то, спасили бјекством у Приморје.⁵ Ни најближи чланови његове породице нису увијек били поштеђени затворске грозоморе. Тако је дубровачко Мало вијеће средином јула 1419. „с боли у души дознало” да је Остојина друга жена и доскора босанска краљица „госпођа Јелена затворена” (*dominam Helenam (esse) carceratam*) од свога пасторка и новог босанског краља Стефана Остојића.⁶ Најмање разлога за „тугу” имао је познати дубровачки племић Михоч Растић који је, по одобрењу владе, годинама бесплатно становао у краљичиној кући коју јој је на уживање оставио први муж Хрвоје Вукчић.⁷ Са ништа мање „душевног бола”, Дубровчани су почетком марта 1423. примили и вијест да је још прије годину дана умрла, односно била убијена несрећна краљица.⁸ Да ли је у питању у „паклу мржње” запретана сујета остављене прве Остојине жене, бивше краљице Кујаве, или можда нека политички скована завјера против уморене краљице Јелене, због наслеђа преостале Хрвојеве имовине, тешко да бисмо могли нешто више рећи о томе.⁹ Ако завиримо мало иза кулиса средњовјековне босанске позорнице, забљеснуће нас тужни приказ жестоког окршаја између легитимног босанског краља Твртка II Твртковића и вјечног претендента на владарски пријесто, протукраља Радивоја, у којем је Твртко, остављен од најближе властеле, силом прилика „тамновао” у једној од својих тврђава из које није могао изаћи.¹⁰ Ни прет-

зи за историју Bosne i Hercegovine I: Друштво i привреда Srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo 1987, 225, нар. 118 и Р. Џошковић, *Crkva bosanska u XV stoljeću*, Sarajevo 2005, 131, нар. 31.

⁵ *Dipl. Rag.*, 261, br. 173, 12. X 1416. Упор. М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, Београд 1955, 29 и Ј. Мргић, *Северна Босна 13-16. век*, Београд 2008, 111.

⁶ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle II*, Paris 1899, 173, нар. 4. Упор. D. Lovrenović, *Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica*, Radovi, Filozofski fakultet Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest 20 (1987) 192.

⁷ С. Рудић, *О кући Хрвоја Вукчића Хрватинића у Дубровнику*, Историјски часопис LVI (2008) 359.

⁸ *Dipl. Rag.*, 289, br. 187, 4. III 1423. Упор. *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, Sarajevo 1942, 460 и Ј. Мргић Радојчић, *Доњи Краји, крајина средњовековне Босне*, Београд 2002, 114–115.

⁹ Опширније о томе: D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti: (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo 2006, 450.

¹⁰ Р. Џивковић, *Tvrtko II Tvrtković i Radivoj Ostojić (Sukob dvaju kraljeva)*, *Iz srednjovjekovne Bosne i Huma*, Osijek 2002, 134.

последњи босански краљ Стефан Томаш не би се могао похвалити бог зна како толерантним односом према својим заточеницима. Да би показао приврженост католичкој вјери, он је средином 1461. затворио тројицу истакнутих босанских племића – Јурја Кучинића, Стојслава Твртковића и Радмила Вјенчинића, који су припадали босанској цркви, а потом их, у пратњи нинског бискупа, послао везане папи у Рим да буду поучени у хришћанској догми. Послије поучавања у педесет тачака хришћанског учења, према абјурацији кардинала Ивана Torquemade, ови „конвертити” су поново враћени душебрижном босанском краљу, при чему су двојица остали у новој вјери, а трећи је, „вративши се попут пса на своју бљувотину”, на путу до краља побјегао његовом тасту и заклетом противнику херцегу Стефану који је био дубоко утонуо у бездан крстјанске јереси.¹¹

По узору на своје владаре, и босанске велможе су, а посебно они из реда „русашке господе”, такође држале затворе при својим дворовима. Ни престижна титула босанског великог војводе и високи положај генералног викара краља Ладислава за Далмацију, нису спречавали Хрвоја Вукчића Хрватинића да у своје затворске ћелије смјести неке шибенске пучане, чак због пола вијека раније узетог учешћа у прогонима локалне властеле из града.¹² Надаље, у жестоком и крвавом обрачунају најугледнијег босанског племства из редова „русашке господе” у мјесту Парена пољана надомак средњовјековног Бобовца, живот су изгубили четворица људи, међу којима и кнез Павле Раденовић, док је његов старији син Петар био ухапшен и у оковима спроведен у Бобовац, гдје је, према злослутном предвиђању Ивана Гундулића, могао бити и ослијепљен.¹³ Остали чланови Раденовићеве пратње имали су нешто више среће од свога господара: Браило (Тезаловић!) доспио је „у затвор Вука Хранића” (a prexon de Voch Cragnich) а Прибисав Муржић „у затвор других” (a prexon d'altri),¹⁴ док је преостали Павлов пратилац

¹¹ F. Šanjek, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13. i 15. st.)*, Zagreb 2003, 115 и 117. Упор. P. Čošković, *Crkva bosanska u XV stoljeću*, 51, 95 и T. Vukšić, *Papa Pio II i kralj Stjepan Tomaš*, Fenomen “krstjani” u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, Zbornik radova, Sarajevo–Zagreb 2005, 298–300.

¹² M. Brković, *Isprave bosansko-humskih srednjovjekovnih vladara Šibeniku*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zagreb–Zadar 2008, 44.

¹³ „... li taglo la testa al dicto conte Polo et rimase morto ... Conte Piero e ligato e menato a Bobovac ... penso ... sara inorbito.” Ђ. Тошић, *Писмо дубровачког посланика Ивана Гундулића о смрти кнеза Павла Раденовића (Писмо дубровачког посланика Ивана Гундулића)*, Земља Павловића, средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 359–360.

¹⁴ Исто, 360.

и један од главних савјетника, припадник „цркве босанске” Влатко Тумурлић, нашао уточиште код фрањеваца у Краљевој Сутјесци и ту, уживајући „право азила” (*ius asily*), заједно са Дубровчанином Иваном Гундулићем – аутором овог извјештаја о немилу догађају – сачекао освитање мирнијег дана.¹⁵ Тада је, вјероватно, под окриљем ноћи покупио беживотно тијело свога господара и пренио га у Врхбосну, у мјесто по њему прозвано Павловац, југоисточно од Сарајева (на подручју данашњег Касиндола) и ту га сахранио у некрополи Павловића.¹⁶ Ухапшени син несрећног Раденовића, Петар, иако му се Гундулић није надао у очињи вид, остао је, ипак, неослијепљен и успио се домоћи слободе, те само неколико дана послје очеве смрти у Конавлима организовао војску против оцеубице Сандаља,¹⁷ а и Тезаловић и Муржић су, такође, изнијели „живе главе” из затвора и након, свакако, преживљеног шока, поново се укључили у живот уобичајене свакодневнице.¹⁸

Иако, очито, садрже доста претјеривања, ипак нису лишене сваког основа тврдње Дубровчана да је Павлов син Радосав „змија која уједа сву Босну”, чија ријеч „не вреди често од данас до сутра”, док му је „лаж” средство које ће, без пуно размишљања, „употребити кад год му затреба”. Таквог га је отприлике упознао и дубровачки властелин Паладин Гундулић када се, враћајући се из Зворника кући, навратио у Павловићев главни град Борач да поздрави старог и доброг пријатеља. Али тамо су га, умјесто очекиваног гостопримства, дочекали пријеки погледи и изненадни захтјев осорног домаћина да му исплати неки

¹⁵ „Vlatcho Tumarlich patareno se reduxe al mio albergo, zoe alli frari per suo salvamento.” Ђ. Тошић, *Писмо дубровачког посланика Ивана Гундулића*, 359.

О Тумурлићевом боравку код сутјешких фрањеваца и праву на “азил” опширније је писао Р. Ђоковић, *Krstajnin Vlatko Tumurlić i njegovo doba (1403–1423) (Krstjanin Vlatko Tumurlić)*, *Croatica Christina Periodica*, 35, Zagreb 1995, 30–32.

¹⁶ „ando al corpo de Pavle et farlo portar a Varchboxaine.” Ђ. Тошић, *Писмо дубровачког посланика Ивана Гундулића*, 359.

¹⁷ „... exercitu ... quando castra metabatur contra Sandalium, per aliquod dies ... post mortem comitis Pauli.” N. Jorga, *Notes et atraits pour servir a' l'histoire des croisades au XV siecle, II (Notes et extraits II)*, Paris 1887, 170, 23. II 1419.

О свему што се дешавало, а посебно у вези са војводом Петром Павловићем и његовим ратовањем против Косаче у Конавлима, види знатно опширније: Ђ. Тошић, *Vojvoda Petar Pavlović, Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka*, ЈИС 1–2 (Београд 2001) 38–39 и М. Динић, *Дубровчани као феудалци у Србији и Босни*, *Историски часопис*, књ. IX–X (1959) Београд 1960, 143.

¹⁸ О учешћу Браила Тезаловића и Прибисава Муржића у јавном и пословном животу средњовјековне Босне послје Павловићевог убиства види: Р. Ђивковић, *Економско социјалне промјене и босанском друштву у XIV и XV stoljeću*, Tuzla 1976, 48–56, 60, 61.

новчани дуг његовог брата Циве о којем Паладин није знао ништа. Тиме се разјарени и одувијек вјероломни Павловић одлучио на, у односу пословних партнера и старих пријатеља, дотад нечувен корак и непозваног госта ни крива ни дужна „стрпао у затвор”, што ни по каквом праву или уговору није, по оцјени Дубровчана, утврђено и уобичајено да један човјек одговара за дугове другог, па чак ни брат за брата.¹⁹ Такво Радосављево непримјерено и сурово држање вјероватно су подстицале и ријечи Налка, сина дубровачког трговца Влахоте Хранковића, присутног разговору вођеном између Павловића и неких његових племића, да још боље и чвршће „прибрави” заточеног Гундулића, јер ако га из било којег разлога пусти на слободу, неће никада примити ни једног јединог динара ни од Паладина ни од било којег другог Гундулића.²⁰ Очито затечени и забринути због свега што се дешавало тамо, Дубровчани су у Борач послали и посебно посланство којем је, у случају да не успије изгладити ствар са Павловићем, наређено да о томе писмено обавијести босанског краља Твртка II и замоли га да нареди свом вазалу да ослободи њиховог невиног властелина, о чему су, ради веће сигурности, требали обавијестити и остале босанске великаше: Сандаља Хранића и браћу му Вукца и Вука, кнеза Вукосава и војводу Вукмира Златоносовића. Ни новопристигли дубровачки поклицар, Петар Лукаревић, није успио учинити ништа друго у разговору са Павловићем, осим што му је овај дозволио да се лично састане са утамниченим Паладином, који није био за то да се шаље поменуто писмо босанском краљу и тражи посредовање других војовада, пошто би то могло још више иритирати ионако гњевног Павловића и произвести више штете него користи.²¹ Иако се не зна тачно да ли је својим уплитањем у читаву ову ствар свјесно или несвјесно радио против Статута и законских норми свог родног града, лакомислени Хранковић није, изгледа, размишљао о томе да ће се „кад ли тад ли” морати појавити пред судом да објасни разлоге свог понашања. У то нас увјерава и друга тужба Паладиновог брата Марина Гундулића управљена против њега почетком фебруара 1424. године, пошто је и даље „лобирао” за Павловића с којим је, како сам казује, био „интимни пријатељ” (*valde intrin-*

¹⁹В. Ђоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXXVI, Београд 1927, 75, 85.

²⁰Historijski arhiv Dubrovnik (HAD): *Lamenta de Foris* (Lam. de For.) V fol. 241, 14. XII 1423. Упор. Ђ. Тошић, *Dubrovačka porodica Hranković*, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, Sv. XXVI, Dubrovnik 1988, 85–86.

²¹В. Ђоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље*, 93, 95.

сес). Тако је крајем љета или почетком јесени, пролазећи поред спонзе, позвао Паладиновог синовца Дамјана (сина Ивана Гундулића) и упитао га: „Зашто не извучете Паладина из затвора војводе Радосава Павловића”, на шта му је млади племић смјерно одговорио: „Не противим се ја томе, већ се противи сер Марин стриц мој.” На то му је Налко, правећи се незаинтересован, узвратио: „Знам ти рећи толико, пошто сам у тијесном пријатељству с војводом Радосавом, да се без новца ни на један начин не може извући из руку војводе Радосава и ако сер Паладин не буде брзо откупљен биће стављен у челичне окове.” Послије ових, очито двосмислених и у корист свога „интимног пријатеља” Павловића изговорених ријечи, „душебрижни” Налко је наставио својим путем. Дату изјаву Паладиновог синовца Дамјана потврдио је, у улози свједока, готово од ријечи до ријечи Михаило Бобаљевић рекао да је, док је стајао с Дамјаном испред радње Марина Менчетића, наишао поменути Налко и рекао Гундулићу: „Боље ће Вам бити откупите сер Паладина него да стоји како стоји.”²²

Вријеме је пролазило, а Паладин је „стајао како је стајао” у Радосављевом затвору. Нису помогла ни дубровачка „мудровања” да „ни по божијем ни по иједном свјетском закону није право да страда човјек, који сам ништа није крив” пошто се нису ни најмање дотицала, очито, на туђу муку имуног и по природи неосјетљивог Павловића. Тек када је почео да поболијева, породица је, забринута за његово здравље, продала неки посјед у Стону и за добијени новац откупила несрећног човјека који је заиста, без икакве личне кривице, неколико година чам-ио у борачком „*casamatu*”.²³ Усред Паладиновог тамновања, ред је дошао и на његовог подказивача Налка Хранковића, који је, противно законским одредбама свог града, учинио неку врсту „невјере”, оптужујући невиног суграђанина Гундулића у туђој земљи и пред туђим господарем, због чега је доспио, не у Павловићев, већ у дубровачки затвор.²⁴ А до када је недужни Гундулић остао у Радосављевим затворским одајама није нам познато, али сигурно у њима није боравио 1432, када се Павловић, закључивши мир са Дубровчанима, обавезао да ће ослободити из окова званих „негве”, сваког „сужња или тамничара” и

²² HAD: Lam. de For. V fol. 241', 9. II 1424.

²³ В. Ћоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље*, 93, 95.

²⁴ HAD: Acta Consilium Rogatorum (Cons. Rog.) III fol. 195, 13. XII 1423; fol. 196, 2. I 1424; fol. 202, 25. I 1424.

то без „преузме и откупа”.²⁵ То се потпуно уклапа у обичај, по којем су господа и угледни ратници држани у сужањству док се не отплати за њих откупнина, а мали и безначајни људи често постајали робови, одвођени у далеке земље и тамо продавани.²⁶ Да иронија буде још већа, и Павловићев „интимни пријатељ” Налко Хранковић се, поред дубровачког, упознао и са Радосављевим затвором, када је заједно са заповједником дубровачке војске Марином Гучетићем, био заробљен у Конавоском рату 1430. године.²⁷ Не знамо да ли му је и колико помогло пријатељство са озлоглашеним Павловићем да изађе из затвора, али знамо да се убрзо нашао на слободи и наставио са кријумчарењем соли на Неретви.²⁸

Након што се по трећи пут оженио удовицом зетског господара Ђурђа Балшића и кћерком српског кнеза Лазара Хребелјановића, Јеленом, и измирио се са њеним сином Балшом III, Сандаљ Хранић је започео дугогодишњи рат са Котором који је трајао од 1412. до 1423. године. Тај рат је оставио дубок траг у сјећањима Которана који су бројне, за њихов живот важне догађаје дијелили на оне који су се дешавали „прије Сандаљевог рата и послје Сандаљевог рата” (*ante gueram Sandaly et post gueram Sandaly*), а родитељи новорођеној мушкој дјечи, у знак сјећања на извојевану ратну побједу, надијевали неуобичајена имена, какво је носио и син которског нотара Антонија Гевезија (*Antonio de Sancto Gevesio*) и његове слушкиње, а потом и вјенчане жене Љубиславе – Винчигвера (*unus filius cui nomine posuit Vinciguera*), што у преводу на српски језик значи Виктор или (дословно преведено) Побједник рата.²⁹ Како је вријеме одмицало, Которани су, исцрпљени ратом, почели тражити мир, те су средином 1414. године упутили четворицу својих племића (Зонка, Зуана Мекше и Симка, Марина Мекше,

²⁵ Ђ. Ђекић, *Окови и Сужањ*, Лексикон српског средњег века, Београд 1999, 468, 723–724.

²⁶ Ђ. Ђекић, *Сужањ*, Лексикон српског средњег века, 723–724.

²⁷ „... zoe ser Marin Ni. de Goze capitano et Nalcho fiol de Vlachota Crancovich i quali son presoni”. HAD: Lettere e Commissioni di Levane (Lett. di Lev.) X fol. 157', 14. VI 1430. Упор. Е. Kurtović, *Pljačke i nasilja Dobrovojevića, ljudi vojvode Sandalja Hranica sa prostora Vrsinja*, Godišnjak ANU BiH, knj. XXXIV, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 32, Sarajevo 2005, 283.

²⁸ Види о томе: Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, 200–201; исти, *Dubrovačka porodica Hranković*, 94.

²⁹ Istorijski arhiv Kotor (IAK): Sudsko-notarski spisi (SN) V, 451, 6. II 1432; 602, 19. VII 1436; 603; 603, 19. VII 1434.

О ванбрачној, а потом и о брачној заједници између поменутих Антонија и Љубиславе види опширније: L. Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, Podgorica 2002, 299–301.

Матеја, Михе Буће и Николу, Лампре Болице) на Сандаљев двор да преговарају о томе. Косача их је дочекао са тешким условима, а најтежи међу њима био је захтјев да му дају 12.000 дуката као гаранцију да ће се поштовати будући споразум, због чега је „задржао четворицу затворених њихових грађана” (*retinet captiuos quatuor suos ciues*), не допуштајући им да оду кући док њихова влада не испуни овај услов.³⁰ Да се Сандаљ уистину није шалио када је поручивао млетачкој Сињорији да ће заточени которски племићи због учињене „невјере” морати „понести сваку муку”, увјериће нас и неколико доле писаних редака.³¹ Зар их је могла задесити већа „мука” од оне да су непуну деценију прочамили „у дну једне куле” (*in fondo a una torre*), смјештене „на Сандаљевом двору” (*in curia de Sandaly*), ништа мање него „тешким ланцима” (*di pesanti catene*) окованих „руку и ногу” (*inferadi per le mane e per i piedi*).³² Додамо ли томе и страх њихових најближих да могу „помријети од глади” (*morano da fame*) и молбу млетачком провидуру да са нешто новца „субвенционира њихову исхрану” (*debeat eis subuenire ... pro uictu*), не треба нам ни једне више рећи о ужасу кроз који су пролазили ови сироти сужњи, о којем најсликовитије свједоче оне у очају забиљежене ријечи Рајчина Судића у затвору ћесара Војихне: „Ох, ох, што ми је тужно у тјескоби овој и у смраду овом!” и жалопојке свештеника Николе који је сједио у Кознику, у затвору кнеза Лазара: „гладан”, „жедан” и „промрзао” у великој невољи.³³ А сада да видимо шта су Которани чинили да ослободе своје невољне суграђанине. Нису, разумије се, сједили скрштених руку, већ су преко представника својих

³⁰G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta, VII*, ed. Trofenik, München 1970, 115–116, br. 1872, 5. V 1414. Упор. М. Šunjić, *Bosna i Venecija (Odnosi XIV-XV st.)*, Sarajevo 1996, 140; I. Stjepčević, *Prevlaka*, Arhivska istraživanja Boke Kotorske, Perast 2003, 125, нар. 129 и М. Маловић Ђукић, *Которска породица Мекиа у средњем веку*, Историјски часопис, књ. LVI, Београд 2008, 233, нап. 120, 235, нап. 129.

³¹F. Miklošić, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii (Monumenta Serbica)*, Viennae 1858, 238, br. CCLXXXIV, 1. XI 1423 упор. Ђ. Ђекић, *Таоци*, Лексикон српског средњег века, 726.

³²IAK: SN. III, 408, 10. VII 1420; Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, VIII (Listine VIII)*, Zagreb 1886, 88, 21. IV 1421.

³³G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta, XI*, ed. Trofenik, München 1977, 277–278, br. 2771, 9. VII 1423; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. I, Београд 1902, 42, бр. 118, око 1360.

О сужњима на дворовима српских обласних господара види опширније: Ђ. Ђекић, *Запис Рајчина Судића као историјски извор (Запис Рајчина Судића)*, Зборник Матице српске за историју, 55, Нови Сад 1997, 25–48 и И. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник Српског ученог друштва (СУД), књ. LI, Београд 1880, 60.

власти дужду и његовој влади повремено писали писма у којима су, вјероватно, ситуацију приказивали и мало драматичнијом него што је она, у ствари, и била, молећи их да учине нешто за њихово ослобађање (*pro liberatione predictorum*) из Сандаљевог пакла.³⁴ Иако су вербално саосјећали са таоцима, Млечанима се очито није журило, па је „дипломатско надмудривање” између Сињорије и босанског племића потрајало пуних девет година. Ништа ново није донио ни отворени протест изражен приликом организованог дочека Пјетра Лоредана 1420. у Котору, током којег је најгромогласнији био Лампре Болица, отац једног од затворених талаца, Николе Болице, који је, забринут за судбину сина, покушавао преко сер Симона, сина Георгија де Роса, да уз помоћ новца, откупи несрећног Николу из Сандаљевог „*casamata*”.³⁵ Као противник млетачке власти и припадник деспотове странке, Лампре је тврдио „да је боље правити и најмршавије уговоре са деспотом неголи подносити очајну запостављеност Сињорије”, због чега је био протјеран из града и лишен цјелокупне имовине.³⁶

Млечани су, уистину, увјеравали Сандаља како је „противно свакој човјечности и праведности” (*contra omnem humanitatem et equitatem*) да држи људе у заточеништву, а посебно нагласивши да није у реду да је „с њима у миру” (*nobiscum in pace*), а у затвору „држи њихове поданике из Котора” (*teneret ... cives Catarinos captivos*).³⁷ Међутим, ни њихов покушај да услове подизање неког његовог депозита у Венецији пуштањем Которана на слободу није натјерао тврдокорног Косачу на узмицање.³⁸ Таквом његовом чврстом и непопустљивом ставу често су додуше доприносила и млетачка попуштања у преговорима, уз истицање својих властитих проблема у први план. Тек када је Благајским уговором с краја 1423. године ријешено питање Котора и закорачио у ново пријатељство са Венецијом, Сандаљ је, у знак добре воље, упркос учињеној „невјери”, на којој је раније упорно инсистирао, препустио речене Которане млетачком изасланику Зуану Зорзи да их преда „дужду и опћини бнетачкој”.³⁹ Када су стигли у

³⁴ Š. Ljubić, *Listine VIII*, 196, 4. X 1442; 247–248, 6. VIII 1423. Упор: *Историја Црне Горе*, II–2, Титоград 1970, 150–151.

³⁵ IAK: SN. III, 408, 10. VII 1420. Упор: A. Dabinović, *Kotor pod Mletačkom Republikom*, Zagreb 1934, 21.

³⁶ R. Kovijanić, I. Stjepčević, *Kulturni život staroga Kotor (XIV–XVIII vijek)*, Pe-rast 2003, 148.

³⁷ G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta, XI*, ed. Trofenik, München 1971, 89, br. 2585, 28. IV 1423; 317, br. 2800, 6. VIII 1423.

³⁸ О томе опширније: M. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 153–154.

³⁹ F. Miklošić, *Monumenta Serbica*, 238, br. CCLXXXIV, 1. XI 1421. Упор: *Историја Црне Горе*, II–2, 151.

град на лагунама у друштву поменутог Зорзија, жељни сунца и мјесеца, и голи и боси, зрачећи неизмјерном тугом и потпуном изгубљеношћу, млетачке власти ријешиле су да, у знак сажаљења према њима, на државни трошак одјену „четворицу сиромашних племића” (*quatuor pauperes nobiles*) и тако их, „како то и доликује господи” (*sicut uidebitur dominio*), упуте својим кућама у Котор.⁴⁰

Послије пристизања дуго очекиване и, најзад, дочекане слободе, рођаци Зонко и Симко Мекше и Марин Бућа наставили су да живе у Котору, док је четврти члан овог „злосрећног квартета” Никола Болица напустио родни град у који се можда није ни вратио, већ се, идући стопама ратоборног и правдољубивог оца, одмах скрасио у Италији и као „становник Падове” (*habitor in Padua*) учествовао у освајању града Бреше, при чему је, како свједоче сачувани извори, показао задивљујућу војничку храброст.⁴¹ Иако се не зна када су и како которске власти одлучиле да овим таоцима (у латинским изворима називаним: „*hostagi*” и „*obsidis*”, а у ћирилским: „таоци” или „талићи” и „таоници”) дају због преживјеле „патње” (*fatiga*) у Сандаљевом затвору неку врсту годишње новчане надокнаде, али се зна да су Мекше и Бућа већ 1432. године имали код себе износ од 1.281 перпера на име годинама пристизале помоћи, заборавивши на свога „сапатника” Болицу који је преко свог рођака Лоренца Болице путем суда морао затражити свој дио на „муци” стеченог новца. Узалудни су били њихови покушаји да докажу да су још раније исплатили Николи његов дио новца, а уз то имали и извјесне трошкове око регулисања читаве ствари. Међутим, Болица је био одлучан и непопустљив у свом захтјеву да му се даде његов дио новца, а што се трошкова тиче „овај тужни сирак, без игдје икога”, с правом је тврдио да он, живећи „овдје у Падови непрекидно” (*qua a Padua continuo*), није могао учествовати нити је учествовао у њиховом настајању.⁴² Како се и када ријешило спор између Сандаљевих талаца, цитирани извор нас оставља без одговора, али се, са друге стране, сазнаје да су Мекше и Бућа „обесправљеном” Николи, преко његових прокуратора и блиских рођака још неколико наредних година исплаћивали дио новца који му припада. Новчани износи били су различити и кретали су се од 46 перпера и 2 гроша, исплаћених крајем 1436, преко 70 перпера средином 1432, па до 142 перпера дозначена крајем јула 1436.

⁴⁰ G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta, XI*, ed. Trofenik, München 1971, 9, br. 2844, 20. I 1424.

⁴¹ G. Gelcich, *La Zedda e la Dinastia dei Balšidi*, Spalato 1899, 300.

⁴² IAK: SN. IV, 671–672, 31. III 1423; 672, 5. V 1432.

године.⁴³ Да се није десила ова, по ко зна који пут у животу малициозног Болице забиљежена неприлика приликом наплате тешко и крваво зарађеног новца, остали бисмо ускраћени за одговор на питање гдје су и како живјели которски сужњи након што су се ослободили Сандаљевог затвора. Да је Сандаљ знао бити и још суровији него што је био према которским таоцима, показује случај Радича Санковића којег је затворио и, колико је вјеровати дубровачком хроничару Ј. Лукаревићу, ослијепио у затвору.⁴⁴

Напокон, и Сандаљев синовац и насљедник Стефан Вукчић Косача није изневјерио „породичну традицију”, већ је дуго низ година, још од 1442, а можда и годину-двје раније, као таоца на свом двору држао Ивана Црнојевића, обезбјеђујући на тај начин „вјерност” његовог оца Стефанице Црнојевића у борбама са српским деспотом Ђурђем Бранковићем око посједа у горњој Зети.⁴⁵ Послије дугих и упорних млетачких молби, он је коначно ослободио овог зетског кнежевића, којег је почетком септембра 1452. довело посебно херцегово посланство у Венецију и предало га Сенату, на шта му се Сињорија, у име дужда, владе и цијеле Републике, захвалила „cum amplioribus et conventioribus verbis”.⁴⁶ Тешко ћемо икада сазнати да ли је осионом и строгом херцегу тада било и на крај памети да ће му овај, пред њим снисходљиви и понижени талац једног дана постати зет, оженивши се, додуше три године послје тастове смрти, његовом најмлађом кћерком Маром.⁴⁷ Поучен непријатним искуством понесеним из херцеговог затвора, Иван је у

⁴³ IAK: SN. IV, 743, 18. VII 1432; SN. VI, 2, 30. VII 1436; 66, 16. XI 1436.

Не заборавимо напоменути и то да је Јелуша, кћерка покојне госпође Анукле, а сестра поменутог Матка Буће, примила преко свога прокуратора Dragoja de Macho, 70 перпера „super colectum obsidium Bosnia”, које је требала подићи, уз сагласност брата, њена мајка Анукла, али ју је смрт спријечила у томе. IAK: SN. VI, 65, 15. XI 1436.

⁴⁴ *Copioso ristretto de gli annali di Rausa di Giacomo di Petro Luccari*, Venetia 1605, 78.

О томе, као и о Радичевом тамновању у посљедњој деценији XIV вијека због продаје Конавала Дубровачнима опширније види: Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, Историјски часопис књ. XI (1960) Београд 1961, 41–42, 48–49.

⁴⁵ Š. Ljubić, *Listine o одношajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, IX, Zagreb 1890, 451–452, 26. X 1452. Упор. С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 199, нап. 65.

⁴⁶ М. Šunjić, *Bosna i Venecija*, 269.

⁴⁷ У вези са тим Дубровчани су средином 1469. одлучили (ad nuptias Mare sororis sue desponsate vovode Juanis Строевич) да пошаљу херцегу Влатку на поклон животних намириница у вриједности 60 перпера. HAD: Acta Consilium Rogatorum (Cons. Rog.) XX, f. 169, 7. VII 1469. Упор. В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 52.

једном од бројних сукоба са својим шураком Влатком Косачом бесмучно бјежао да га овај не би ухватио и по ко зна који пут поново смјестио у затвор.⁴⁸ У херцеговој земљи, у Благају јужно од Мостара, зубу времена дуго је одолијевао оштећени натпис на зиду, који „писа Врсан Косарић сужањ који се нерадује”, а како би се и радовао ако је ту био заточен или притијешњен, сам ће Бог знати да ли од Косачиног сина Владислава, босанског краља или од Турака.⁴⁹

Тако је бројним беспомоћним и обесправљеним, ко ће знати да ли баш увијек и колико „грешним” босанским сужњевима, остајала још једина нада да се докопају некако слободе или прве, што је могуће ближе, крстјанске хиже, или, пак, фрањевачког самостана, гдје су, користећи „право азила” (*ius asily*), упркос скученом и самостанским зидовима ограниченом простору, уживали дражи, послије здравља човјеку најважније – људске слободе. Том и таквом животном привилегијом имали су среће да се послуже Остојин протукандидат Радишић и Раденовићев „вјерни пратилац и поузданик” Влатко Тумурлић када су под окриљем „слобоштине патарена” (*franchicia dei patareni*) и у људском и топлом гостопримству гвардијана фрањевачког самостана у Краљевој Сутјесци, нашли спокој пред помахниталим насртајем краља Остоје и његове „русашке господе”.⁵⁰ У тим мјестима од посебног и великог безбједносног повјерења (*loci credibili*), с правом „екстериторијалности” у земљи, нису их смјели узнемиравати ни краљ ни властела, а шта им се могло десити већ сутра, када напусте овај „законом заштићени простор”, ни до јуче брижни и љубазни домаћини нису им могли гарантовати ништа, пошто су и сами, када би се нашли изван властите хиже, попут храброг и одважног Тумурлића у сутјешкој трагедији, стрепили за свој сопствени живот. Ни православна црква није заостајала у хуманом односу према овим невољницима, већ је, у складу с начелима хришћанске побожности, слала чланове своје хијерархије, понајчешће епископе, да заједно са свјетовним достојанственицима, сриједом и петком, у дане када пада пост посјећују тамнице и помажу сужњима, у чему је предњачио византијски цар, за којег кажу да је на Велики четвртак лично силазио у мрачне тамничке одаје и прао ноге „везаним” и „окованим” несрећницима.⁵¹

⁴⁸ В. Атанасовски (*Пад Херцеговине*, 110, нап. 170) сматра да је до *фаталног разилажења* између шурака и зета морало доћи прије мјесеца јуна 1476. године.

⁴⁹ С. Косановић, *Српске старине у Босни*, Гласник СУД, књ. XII, Београд 1871, 160.

⁵⁰ М. Brković, *Srednjovjekovna Bosna i Hum*, Identitet i kontinuitet, Mostar 2002, 190 и D. Kogać, *Vjera u Humskoj zemlji*, Mostar 2008, 104.

⁵¹ Ђ. Бекић, *Затис Рајчина Судића*, 42 и исти, *Тамница*, Лексикон српског средњег века, 725–726.

Academician Ђуро Тошић
Academy of sciences and arts of the Republic of Srpska

CAPTIVES AT THE COURTS OF BOSNIAN KINGS AND NOBLEMEN
(Life on the other side of human freedom)

Summary

The courts of the Bosnian rulers (Ban Stjepan II and Kings Tvrtko I, Ostoja and Tomas) and of the most prominent regional rulers (the Hrvatinics, the Pavlovics and the Kosačas), along with other institutions, contained numerous prisons. Vane struggle for domination, infidelity committed against a master, debts unpaid on time, human vanity and jealousy, were just some of the reasons why the people ended up there. Thus „shackled” in this way or bound by „thick chains”, they spent the best years of their lives in prisons, while many of them were enslaved and lived long enough only to die in notorious Bosnian „Casamata”. Only after receiving the requested sum of money or ransom, or, on account of their activity, having accomplished some of their political goals, the owners of those ‘houses of horrors’ that they opened as they might, would release the poor prisoners who, after so many years spent in captivity, did not know what to do with their acquired freedom. Only those would be considered lucky who managed to get to some of *patarini* houses, catholic convents or orthodox churches and lived, enjoying the right to asylum, in serene peace from the „hunters” on their freedom.